

Pers Kralı Büyük Kyros'un (M.Ö. 559-530) Antik İnanç Dinleriyle İlişkisi*

Eray Karaketir¹

ÖZET

Antikçağ'da İran'da Mazdeizm, Mitraizm ve Anahita olmak üzere üç dini inanç ön plana çıkmaktadır. Kaynağını tanrı Ahura Mazda'dan alan ve peygamber olduğu iddia edilen Zerdüş't tarafından yayılan Mazdeizm, düalistik yapısı ve ateşe verdiği önemle dikkat çekmektedir. İlk defa M.Ö. 15. yüzyıla ait çivi yazılı belgelerde adı geçen tanrı Mitra'dan kaynaklanan Mitraizmde ise kurban ibadeti ve Güneş önemli bir rol oynamaktadır. Su Tanrıçası olarak bilinen Anahita'yla ilişkilendirilen Anahita inancı, daha sonraki dönemlerde çeşitli toplumlar tarafından Kibele ve Aphrodite'le özdeşleştirilmiştir. Antik İran toplumu üzerinde etkili olan bu inançlar Büyük Kyros'un da manevi dünyasında belli bir yer tutmaktadır. Büyük Kyros'un Mazdeizmle ilişkisi konusunda iki unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Büyük Kyros'un kızının ismi, ikincisi ise Büyük Kyros'un anıtmezarının yakınında yer alan ateşgededir. Büyük Kyros'un anıtmezarının yakınında Magoslar tarafından tanrıya kurban adanması ve Kyros isminin anlamı Mitraizmle Büyük Kyros arasında bağ kurmamızı sağlayan temel etkenlerdir. Büyük Kyros döneminde Pers egemenliğine giren Anadolu'da İran kökenli bir inanç olan Anahita inancının önemli bir güce ulaşması Büyük Kyros'la Anahita inancı arasında dolaylı da olsa bir ilişki kurmamıza imkân vermektedir. Büyük Kyros'un Babililerin tanrısı Marduk ve Yahudilerin tanrısı Yahvehle ilişkisi ise Büyük Kyros'un çeşitli yönlerden birbirinden farklı olan toplumları içine alan büyük bir imparatorluk meydana getirmesiyle doğrudan ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Kyros, Mazdeizm, Mitraizm, Anahita, Eski İran, Persler, Akamenidler

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 2015 yılında tamamladığım, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 14203003 proje numaralı "Pers Kralı II. Kyros (Hayatı, Şahsiyeti ve Siyasi Faaliyetleri)" isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

¹ Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü Yüksek Lisans Mezunu, karaketireray@hotmail.com

Relation with Ancient Iran Religions of The Persian King Cyrus the Great (559-530 B.C.)

ABSTRACT

In ancient times, three religions like Mazdayasna, Mithraism and Anahita become prominent in ancient Persia. Mazdayasna or Zoroastrianism that takes its source from God Ahura Mazda and was propagated by Zarathustra that alleged as a prophet draw attention with its dualistic internal structure and its attaching importance to fire. For the first time, In Mithraism whose God's name Mithra is seen in cuneiform tablets and document dating to 15th century B.C., sacrificial ritual and the Sun play a significant role. Anahita faith associated with Anahita, the Water Goddess, identified with Kybele and Aphrodite by several societies later on. These religions that influenced ancient Persian society had also an important place in spiritual world of Cyrus the Great. Two main elements come into prominence about Cyrus the Great's liaison with Mazdayasna. The first one is Cyrus the Great's daughter's name and the second one is the fire-temple near Cyrus the Great's mausoleum. Sacrificing by Magi near the mausoleum of Cyrus the Great and the meaning of Cyrus are the main factors to establish a connection between Cyrus the Great and Mithraism. The fact that Anahita obtain a significant power in Anatolia that had come under the domination during the sovereignty of Cyrus the Great is the main clue of the relation between Cyrus the Great and Anahita faith. The relation of Cyrus the Great with Marduk the Babylonians' God, and the Yahweh, Jews' God is directly related to his great kingdom which includes many different societies.

Key Words: Cyrus the Great, Mazdayasna, Mithraism, Anahita, Ancient Iran, The Persians, The Achaemenides

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

GİRİŞ

Din, yaşamın başlangıcından bugüne kadar insanoğlunun sahip olduğu temel değerlerden birisidir. Yaratıcıya ve yaratılışa duyulan merak insanoğlunun bu konuda sürekli bir arayış içerisinde olmasını sağlamıştır. Günümüzdeki mevcut dinler hakkında yapılan araştırmalar kadar eski dönemlerde hüküm sürmüş dini inançlar üzerine de yoğun araştırmalar yapılmaktadır. Eski dönemlerde hüküm süren dini inançlara yönelik çalışmalar pek çok konuya olduğu gibi bizim çalışmamıza da ışık tutmaktadır. Büyük Kyros'un (M.Ö. 559-530) dini inançlar konusundaki tutumu bilim insanları tarafından onun merak duyulan yönlerinden birisi olmuştur. Bugüne kadar yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılan sonuçlar Büyük Kyros'un hangi dini inancı benimsediği konusunda bir kesinlik oluşturamamıştır. Ancak çeşitli bulgular onun hangi dini inanca daha yakın olduğu konusunda bazı ipuçları vermektedir.² Büyük Kyros'un dini inançlarla ilişkisini incelemeye geçmeden önce o dönemde İran'da yaşamış olan inançlara bir göz atmak Büyük Kyros'un inanç dünyasını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Pers İmparatorluğu döneminde İran'da hüküm süren yaygın inançlardan birisi, ismini tanrı Ahura Mazda'dan alan Mazdeizmdir. Mazdeizm bu inanca mensup kişilerce peygamber olarak kabul edilen Zarathustra'dan (Zerdüş) dolayı Zerdüştilik; Sasaniler döneminde rahip sınıfa verilen isim Meci'den dolayı Mecusilik ve ateşin bu dinde kutsal kabul edilmesinden dolayı Ateşperestlik olarak da isimlendirilmektedir.³ Günümüzde çoğunlukla İran ve Hindistan'da varlığını sürdüren Mazdeizmin, Zerdüş'ten önce var olup olmadığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden bu inancın ortaya çıktığı dönem Zerdüş'tün yaşadığı dönemle ilişkilendirilmektedir. Zerdüş'tün yaşadığı dönem konusunda bilim insanları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimilerine göre, M.Ö. 1000 yılı civarında kimilerine göre ise M.Ö. 600 tarihlerinde yaşamıştır.⁴

Zerdüş'tün ve dolayısıyla Zerdüştiliğin nerede doğduğu konusunda birkaç yer öne çıkmaktadır. Bu yerlerden ilk sırada gelenler Bactria ve Chorasmia'dır. Ayrıca Ortaçağ'a ait bazı eserlerde bugünkü Azerbaycan, Zerdüş'tün anavatanı olarak geçmektedir.⁵ Bazı bilim insanlarının görüşlerine göre Zerdüş, Mazdeizmin öğretilerini Medler ile Perslerin Karadeniz'in kuzeyinden

² Mary Boyce, "The Religion of Cyrus The Great", Achaemenid History, Vol. 3, 1988, s. 30.; Pierre Briant, From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 2002, s. 93.; Touraj Daryaee, "Religion of Cyrus the Great", Cyrus the Great An Ancient Iranian King, 2013, s. 24-25.

³ Prods Oktor Skjærvø, "Avesta and Zoroastrianism under the Achaemenids and Early Sasanians", The Oxford Handbook of Ancient Iran, 2013, s. 547.; Şinasi Gündüz, "Mecûsilik", İslam Ansiklopedisi, C. 28, 2003, s. 279.

⁴ Mary Boyce, "Persian Religion in the Achaemenid Age", The Cambridge History of Judaism, Vol. 1, 1984, s. 279.; Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına, Çeviren: Ali Berktaş, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 376-377.; Briant, a.g.e., s. 93-94.; Ulaş Töre Sivrioğlu, "Avesta Dilinin Tarihi Coğrafyası", Turkish Studies, C. 8, S. 8, 2013, s. 1143.; J. P. Mallory, Hint-Avrupalıların İzinde, Çeviren: Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s. 66.; Richard N. Frye, Antik Çağlardan Türklerin Yayılmasına Orta Asya Mirası, Çevirenler: Fusun Tayanç-Tunç Tayanç, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009, s. 71.

⁵ Sivrioğlu, a.g.m., s. 1143.; Pierfrancesco Callieri, "Persepolis", Aktüel Arkeoloji, S. 25, 2012, s. 62.; Frye, a.g.e., s. 70-71.; Fahriye Adsay-İbrahim Bingöl, Avesta: Zerdüştilerin Kutsal Metinleri, 1. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

İran coğrafyasına göçtükleri süreçte yaymaya başlamıştır.⁶ Ancak Mazdeizmin o dönemde çok sayıda insan tarafından benimsenmiş olması onun yerleşik bir toplum arasında tebliğ edilmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Zerdüş'tün tebliğ faaliyetlerinin Medler ile Perslerin İran'da siyasi birliklerini kurdukları dönemde başladığı söylenebilir. Zerdüş'tün hakkındaki bilgiler onun yetmişli yaşlarda öldüğünü göstermektedir.⁷

Tek tanrılı bir din olan Mazdeizmin en öne çıkan özelliği düalistik bir yapıya sahip olmasıdır. Mazdeizme göre, kâinat sürekli iyi ile kötü, gerçek ile yalan gibi zıt unsurların mücadelesine sahne olur. “Bilginin Efendisi” olarak tabir edilen Ahura Mazda iyiliği temsil ederken Angra Mainyu (Ahriman) kötülüğü temsil eder ve bu bakımdan şeytanla özdeşleştirilebilir. Ahriman, Zerdüş'tü Ahura Mazda'nın yolundan döndürmeye çabalar ama bunu başaramaz. Mazdeizmde ölümsüz kabul edilen Ahura Mazda aynı zamanda dünyanın yaratıcısı ve tek hâkimidir. İyiliği ödüllendirip kötülüğü cezalandırmak onun temel nitelikleri arasındadır.⁸

Mazdeizm ile doğa arasındaki ilişkiye baktığımızda ise ateşe duyulan saygı ön plana çıkmaktadır. İbadet ve kutlamalarını önceleri açık havada yapan Zerdüş'tiler bu uygulamalarını ilerleyen süreçte tapınaklarda gerçekleştirmeye başlamışlardır. Sasaniler zamanında yaygınlaşan ve “ateşgede” olarak adlandırılan bu tapınaklarda, yanan ateş etrafında yapılan çeşitli ayinler ibadet etme biçiminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.⁹ Mazdeizmin sembolü tıpkı bir kuş gibi kanatları ve kuyruğu olan bir diskin içinde duran insan figürüdür. Bilim insanlarıncı “kanatlı güneş kursu” olarak adlandırılan bu figür Perslere ait birçok kabartma ve mühürde görülür. Ayrıca bu figürün benzerlerine eski Yakındoğu'nun bazı uygarlıklarında da rastlanmaktadır.¹⁰

Persler zamanında İran'da kabul görmüş inançlardan bir diğeri Mitraizmdir. Bazı bilim insanları tarafından Mazdeizmden önce ortaya çıktığı savunulan bu inanç adını; ismi ve varlığı Güneş, savaş ve antlaşma ile ilişkilendirilen tanrı Mitra'dan almaktadır.¹¹ Ayrıca Herodotos, Perslerin Aphrodite'e “Mitra” dediklerini belirtmektedir.¹² Mitraizm, Zerdüş'tün ortaya çıkıp tek tanrı inancı olan Mazdeizmi yaymasıyla birlikte zayıflamış fakat tamamen ortadan kalmamıştır. İlerleyen süreçte yeniden güçlenerek Mezopotamya, Anadolu ve Yunanistan'a kadar yayılmıştır. Mitraizmle ilgili ilk yazılı kaynaklar M.Ö. 15. yüzyıla tarihlenen çivi yazılı belgelerdir. Bu tarihte

⁶ Skjærvø, a.g.m., s. 547.; Boyce, Persian..., s. 281.

⁷ Sivrioğlu, a.g.m., s. 1143.; Egon Friedell, Antik Yunan'ın Kültür Tarihi, Çeviren: Necati Aça, Dost Kitabevi, Ankara, 2011, s. 147.

⁸ Hasan Bahar, Eskiçağ Uygarlıkları, 2. Baskı, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 301.; Friedell, a.g.e., s. 147-148.; George Rawlinson, Eski Doğu'nun Büyük Krallıklarından Media Krallığı, Çeviren: Nadire Işık, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 90-91.

⁹ Herodotos, Herodot Tarihi, Çeviren: Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, I. 131.; Boyce, Persian..., s. 285-286.; Frye, a.g.e., s. 74.; Adsay-Bingöl, a.g.m., s. 17-18.

¹⁰ Olivier Casabonne, “Akamenid İmparatorluğu”, Arkeoatlas, S. 6, 2007, s. 31.; Emmet John Sweeney, The Ramessides, Medes, and Persians, Algora Publishing, New York, 2008, s. 104-105.

¹¹ Eliade, a.g.e., s. 395.; Nimet Yıldırım “Eski İran'da Dinler ve Dinsel İnanışlar II”, Doğu Araştırmaları Dergisi, C. 2, S. 6, 2010, s. 23.; Casabonne, a.g.m., 24-25.; Ahmet Güç, “Güneş”, İslam Ansiklopedisi, C. 14, 1996, s. 288-289.

¹² Herodotos, a.g.e., I. 131.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

Hititler ile Mitanniler arasında yapılan bir barış antlaşmasında üzerine yemin edilen tanrılar arasında Mitra da vardır. Mitra isminin tarih sahnesine çıktığı yerin Anadolu olması kadar Antikçağ Batı dünyasında yayılması da yine Anadolu toprakları vasıtasıyla olmuştur. Anadolu'ya gelişiyle birlikte buradaki Kibele inancıyla karşılaşan ve çeşitli değişimlere uğrayan Mitraizm, özellikle Roma İmparatorluğu döneminde güçlenerek Antikçağ Batı dünyasında da hüküm sürmeye başlamış ve daha sonraki dönemlerde Hristiyanlık ile etkileşim içine girmiştir.¹³

Mitraizm inancına göre Güneş, tanrı Mitra'nın gözüdür ve Mitra her şeyi görür ve bilir. Mitra insanlar arasındaki anlaşmaları kolaylaştırır, insanların verdikleri sözleri yerine getirmelerini sağlar ve kâinatın düzenini korur. Mitraizmde insanlar ilahi kurtuluşa ermek için birtakım safhalardan geçmek durumundadır. Dünyadaki yaşam insanların davranışları neticesinde iyi veya kötü bir sona ulaşacakları geçiş evresidir.¹⁴ Kurban sunmak birçok inançta olduğu gibi Mitraizmde de önemli bir yer tutmaktadır. Herodotos, Arrianos ve Ksenophon'un verdiği bilgiler Mitraizmdeki kurban ibadetinin varlığını gözler önüne sermektedir.¹⁵ Ayrıca yine diğer inançlarda olduğu gibi Mitraizmde de semboller söz konusudur. Aslan ile kartal karışımı bir yaratığı tasvir eden ve "grifon" olarak isimlendirilen figür, Mitra inancının en öne çıkan sembolü olarak kabul edilmektedir. Bu figür yalnızca İran ve çevresiyle sınırlı kalmayıp Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve Yunanistan'a kadar yayılmıştır.¹⁶

Pers egemenliği döneminde İran'da Mazdeizm ve Mitraizmin yanı sıra Anahita inancı da önemli bir yer tutmaktaydı.¹⁷ Su Tanrıçası olarak bilinen Anahita'ya verilen önem özellikle Pers Kralı II. Artakserkses (M.Ö. 405-358) döneminde belirgin bir şekilde görülmektedir. II. Artakserkses, Anahita ve Mitra'yı değer açısından Ahura Mazda'ya yakın seviyede tutmuş ve kraliyet yazıtlarında Ahura Mazda'nın isminden sonra onların isimlerine yer vererek onlara olan bağlılığını somut bir şekilde göstermiştir. Bunun yanı sıra Pers İmparatorluğu'na başkentlik yapmış şehirlerden biri olan Ekbatana'da ve diğer Pers şehirlerinde Anahita adına tapınaklar inşa ettirmiş ve tanrıçanın çeşitli heykellerini yaptırmıştır.¹⁸ Böylelikle Herodotos'un, Perslerin tanrıları adına tapınak ve heykel yapmadıklarına dair anlattıklarının¹⁹ aksine bir davranışta bulunmuştur. Perslerin

¹³ Hayreddin Kızıl, "Mitra'dan "Mithras'ın Sırları"na Mitraizm'in Kuruluş Serüveni", Ekev Akademi Dergisi, S. 55, 2013, s. 114-120.; Frye, a.g.e., s. 74.

¹⁴ Yıldırım "Eski İran'da Dinler ve Dinsel İnanışlar II", s. 24.; Eliade, a.g.e., s. 249.; Fuat Aydın, "Sır Dinlerinde Kurtuluş (Orfizim, Mitraizm ve Gnostizm)", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 8, 2003, s. 195.

¹⁵ Flavius Arrianos, İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis), Çeviren: Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, VI. 29. 7.; Herodotos, a.g.e., I. 131-132.; Ksenophon, Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia), Çeviren: Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, VIII. 3, 7.

¹⁶ Şehnaz Eraslan, "Antik Sanatta Efsanevi Bir Yaratık: Grifon", Arkeoloji ve Sanat Dergisi, S. 144, 2013, s. 69.; Casabonne, a.g.m., s. 31.

¹⁷ Amelie Kuhrt, Eskiçağ'da Yakınoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330, Çeviren: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 406.; Nimet Yıldırım, "Eski İran'da Dinler ve Dinsel İnanışlar I", Doğu Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 5, 2010, s. 16-17.; Kızıl, a.g.m., s. 118-120.

¹⁸ Eliade, a.g.e., s. 392.; Callieri, a.g.m., s. 62.; Shahrokh Razmjou, "Religion and Burial Customs", Forgotten Empire: The World of Ancient Persia, 2005, s. 151.

¹⁹ Herodotos, a.g.e., I. 131.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

Büyük Kyros döneminde Anadolu'ya egemen olmalarıyla birlikte Anahita inancı Anadolu topraklarına yayılmıştır. Anadolu'daki Kibele inancıyla etkileşime giren Anahita, eski Yunanlılar tarafından Anaitis olarak isimlendirilerek Kibele ve Aphrodite'le eşdeğer kabul edilmiştir.²⁰

Büyük Kyros ve Antik İnanç Dinleri

Büyük Kyros'un antik İnanç dinleriyle ilişkisini gösteren az sayıdaki bilgilerden birisi onun ailesiyle ilişkilidir. Büyük Kyros'un büyük kızı Atossa'nın ismi, Zerdüşt'ün koruyucusu olarak bilinen Bactria Kralı Viştaspa'nın eşi olan Hutaosa'nın ismiyle benzerlik göstermektedir. Bilim insanlarının bir bölümü Atossa ismini Hutaosa isminin Yunanca tercümesi olarak kabul etmektedirler. Bunun yanı sıra bir kısım bilim insanı I. Darius'un (M.Ö. 522-486) babası Hystaspes'in ismini Bactria Kralı Viştaspa'nın ismiyle ilişkilendirmektedir.²¹ Bu bahsedilenler Büyük Kyros'un da içerisinde yer aldığı Ahameniş/Akamenid sülalesinin iki kolunun da Mazdeizm inancını benimsemiş olduğu ihtimalini güçlendiren en başta gelen delillerdir.

Büyük Kyros'un Mazdeizmle ilişkisi konusundaki diğer bilgiler Büyük Kyros'un anıt mezarının yer aldığı başkent Pasargadai'dan gelmektedir. Büyük Kyros'un anıt mezarının kuzeyinde bir ateşgedeye ait olduğu anlaşılan kalıntılar bulunmuştur. Büyük Kyros döneminde inşa edildiği düşünülen bu ateşgedenin sunak kısmı derin bir çanağa sahiptir çünkü Mazdeizmde sadece odunla yakılan ateşin hiç sönmeden yanabilmesi için ateşin altında sürekli sıcak kalan bir kül yığımına ihtiyaç duyulmaktadır. Sunağın üzerinde herhangi bir keski izine rastlanmaması sunağın iyi bir işçilikle inşa edildiğini göstermektedir.²² Ayrıca I. Darius, Nakş-ı Rüstem'deki kitabesinde Ahura Mazda'dan övgüyle bahsetmektedir. Pasargadai'da ele geçen ateşgede kalıntıları ve I. Darius'un Ahura Mazda hakkındaki övgülerinin yer aldığı kitabe, Büyük Kyros ve onun sülalesinin Mazdeizmle ilişkisini gösteren diğer somut örneklerdir.²³

Büyük Kyros'un Mitraizm ile ilişkisi konusundaki bilgiler ise Arrianos, Herodotos, Plutarkhos, Hesykhios ve Ksenophon aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Arrianos'a göre, Büyük Kyros'un Pasargadai'daki mezarının yakınında o dönemde İnanç'da ruhban sınıf olan Magoslar için küçük bir bina inşa edilmişti. Magoslar burada hem Büyük Kyros'un mezarını koruyor hem de belirli zaman aralıklarında Büyük Kyros için tanrılara kurban sunuyorlardı.²⁴ Herodotos, Perslerin dinleri gereğince tanrılarına kurban kestiklerini ve kurban kesiminin kesinlikle bir Magos'un gözetiminde gerçekleştiğini söyler.²⁵ Plutarkhos ve Hesykhios, Kyros isminin Persçede "Güneş" anlamına geldiğini belirtirler.²⁶ Ksenophon ise Büyük Kyros zamanında Perslerin Güneş'e kurban

²⁰ Bahar, a.g.e., s. 301.; Casabonne, a.g.m., 24.

²¹ Boyce, The Religion..., s. 28.; Daryae, a.g.m., s. 21.; Boyce, Persian..., s. 281.

²² Boyce, The Religion..., s. 28.; Boyce, Persian..., s. 285.

²³ Daryae, a.g.m., s. 22.; Eliade, a.g.e., s. 389.

²⁴ Arrianos, a.g.e., VI. 29. 7.

²⁵ Herodotos, a.g.e., I. 131-132.

²⁶ Plutarch, Lives: Aratus-Artaxerxes-Galba-Otho, Translated by: Bernadotte Perrin, Vol. 11, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1926, Artaxerxes, I. 2.; Sevgi Sarıkaya, "Babil Kuneiform Tabletleri ile Antik Kaynaklar

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

sunduklarını söylemektedir. Herodotos'un verdiği bilgiler de Perslerin Güneş'e kurban adadıklarını doğrulamaktadır.²⁷ Güneş'in ve kurban ibadetinin Mitraizm inancındaki önemi göz önünde bulundurulduğunda Büyük Kyros'un Mitraizmle belli bir ilişki içinde olduğu görülmektedir.²⁸

Tanrıça Anahita ile Büyük Kyros arasında bir bağ kurmamızı sağlayacak doğrudan bir kanıt mevcut değildir. Ancak kanıt oluşturma olasılığı olan bilgiler vardır. Ünlü coğrafyacı Strabon eski dönemlerde Anadolu'da faaliyet gösteren bir Anahita tapınağından bahsetmektedir. Strabon'a göre, Anadolu'da Zelitis bölgesi sınırları içerisindeki Zela (Zile) şehrinde Anahita'ya ait bir tapınak bulunmaktadır. Tapınakta çeşitli ayinler düzenlenmekte ve bütün Pontos halkı önemli konulardaki yeminlerini burada yapmaktadır. Strabon'un ifadesiyle eski dönemlerde krallar Zela'yı bir kent olarak değil, Pers tanrılarının kutsal bir alanı olarak yönetmişlerdir.²⁹ Strabon'un verdiği bilgilere baktığımızda Anahita inancının Anadolu'da önemli bir yer edindiği görülmektedir. Anadolu'nun Büyük Kyros zamanında Pers hâkimiyetine girdiğini dikkate aldığımızda Anahita inancının Anadolu'ya bu dönemde yerleştiği düşünülebilir. Ayrıca II. Artakserkses çeşitli kraliyet yazıtlarında Anahita'dan saygıyla bahsetmiş ve Ekbatana'da onun adına tapınaklar ve heykeller yaptırmıştır. Mevcut bilgiler kapsamında değerlendirdiğimizde görülmektedir ki Anahita inancıyla Büyük Kyros arasında bir bağ olduğunu gösteren somut bilgiler olmasa da Büyük Kyros'un bu inanca tamamen yabancı olması da düşük bir olasılıktır.³⁰

İran kökenli dinlerin yanı sıra Büyük Kyros'un Babillilerin tanrısı Marduk ve Yahudilerin tanrısı Yahveh ile de belirli bir ilişkisi söz konusudur. Sippar Silindiri ile Kyros Silindir'i'nde geçen bilgilere göre Marduk, Medleri ve Babillileri yenilgiye uğratarak onların krallıklarını ele geçirmesinde Büyük Kyros'a yardım etmiştir. Marduk'un bu yardımları karşısında ise Büyük Kyros ona şükretmiş ve ondan övgüyle bahsetmiştir.³¹ Tevrat ve Zebur'da geçen bilgilere göre ise Yahveh, Büyük Kyros'u bir mesih olarak seçer ve ona bütün halkları boyun eğdirir. Ayrıca Büyük Kyros'u Babil'deki Yahudileri sürgünden kurtarmak ve Kudüs Tapınağı'nı yeniden inşa etmekle görevlendirir. Bunun üzerine Büyük Kyros Yahveh'in bu emirlerini başarıyla yerine getirir.³²

Işığında Media, Lydia ve Küçük Asya Fatihisi Büyük Kyros", Mediterranean Journal of Humanities, C. 1, S. 2, 2011, s. 196.

²⁷ Ksenophon, a.g.e., VIII. 3, 7.; Herodotos, a.g.e., I. 131-132.

²⁸ Daryae, a.g.m., s. 22.; Eliade, a.g.e., s. 392-393.; Briant, a.g.e., s. 94-96.; Rawlinson, a.g.e., s. 117.

²⁹ Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, Çeviren: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012, XII. 3. 37.

³⁰ Razmjou, a.g.m., s. 151.

³¹ Irving Finkel, "Translation of the Cyrus Cylinder", Cyrus the Great An Ancient Iranian King, Afshar Publishing, Santa Monica, 2013, s. 78-83.; Kuhrt, a.g.e., s. 293-295.; Briant, a.g.e., s. 31.; M. A. Dandamaev, "Media and Achaemenid Iran", History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250, UNESCO Publishing, Paris, 1996, s. 40.

³² Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul, 2013, Yeşaya. 44. 28; 45. 1-5.; 2. Tarihler. 36. 22-23.; Ezra. 1. 1-7; 6. 3-4.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

SONUÇ

Antik dönemde İran'da varlık gösteren yaygın dini inançlardan birisi, ismini tanrı Ahura Mazda'dan alan Mazdeizmdir. Bu inanç, Zerdüştilik, Mecusilik ve Ateşperestlik gibi isimlerle de bilinmektedir. Mazdeizmin yayılmasında ana etken olan ve bir kısım bilim insanı tarafından Peygamber olduğu yönünde tahminler yürütülen Zerdüşün, yaşadığı dönem konusunda farklı tarihler ileri sürülmektedir. Tek tanrılı bir anlayışa sahip olan Mazdeizmin en öne çıkan özelliği düalistik bir yapıda olmasıdır. Bu dönemde İran'da hüküm sürmüş dini inançlardan bir diğeri kaynağını tanrı Mitra'dan alan Mitraizm'dir. Mitraizme dair ilk yazılı bilgiler M.Ö. 15. yüzyıla tarihlenen çivi yazılı belgelerde yer almaktadır. Bu inanç yalnızca İran'la sınırlı kalmamış, Mezopotamya, Anadolu ve Yunanistan'da da kabul görmüştür. Mitraizme göre, insanların ilahi kurtuluşa ulaşmaları için bazı aşamalardan geçmeleri şarttır. Dünya hayatı, insanların davranışları sonucunda iyi ya da kötü sonla karşılaşacakları bir geçiş evresidir. Antikçağ'da İran'da varlığı bilinen bir başka dini inanç Anahita inancıdır. Su Tanrıçası olarak bilinen Anahita adına Pers İmparatorluğu zamanında çeşitli tapınak ve heykeller inşa edilmiştir. Anahita inancının Anadolu'da da yayıldığı görülmektedir.

Büyük Kyros'un bahsettiğimiz dinlerle ilişkisi konusundaki bilgilere hem antik kaynaklar hem de çeşitli mimari kalıntılar yardımıyla ulaşılmaktadır. Ulaşılan bu bilgiler kendi içinde belli bir tutarlılığa sahip olmakla beraber birbirinden farklı manaları da çağrıştırmaktadır. Mevcut bilgilere genel olarak baktığımızda Büyük Kyros'un Mazdeim ve Mitraizm inançlarına yönelik bir bağlılığının olması kaçınılmaz görülmektedir. Anahita inancıyla bir bağının olup olmadığı konusunda ise somut bilgiler bulunmamaktadır. Ayrıca Marduk ve Yahveh ile arasındaki ilişki onun ele geçirdiği bölgelerdeki dini inançlardan haberdar olduğunu ve bu inançlara olan hoşgörüsünü göstermektedir. Mitraizmin, Mazdeizmden daha önce ortaya çıktığını iddia eden görüşü dikkate aldığımızda Büyük Kyros'un, çocukluk ve gençlik dönemlerinde Mitraizmi benimsemiş olma olasılığı ortaya çıkmaktadır. Mazdeizmin ortaya çıkışıyla birlikte Mitraizmin zayıflaması ise Büyük Kyros'u büyük ihtimalle Mazdeizme yöneltmiştir. Dolayısıyla Büyük Kyros'un hayatının belli dönemlerinde her iki inancı da benimsemiş olduğunu söylemek doğru bir yaklaşımdır.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

KAYNAKÇA

- ADSAY, Fahriye-BİNGÖL, İbrahim, 2012, Avesta: Zerdüştilerin Kutsal Metinleri, 1. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul
- ARRIANOS, Flavius, 2005, İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis), Çeviren: Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul
- AYDIN, Fuat, 2003, "Sır Dinlerinde Kurtuluş (Orfizim, Mitraizm ve Gnostizm)", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 8
- BAHAR, Hasan, 2011, Eskiçağ Uygarlıkları, 2. Baskı, Kömen Yayınları, Konya
- BOYCE, Mary, 1988, "The Religion of Cyrus The Great", Achaemenid History, Vol. 3
- BOYCE, Mary, 1984, "Persian Religion in the Achaemenid Age", The Cambridge History of Judaism, Vol. 1
- BRIANT, Pierre, 2002, From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana
- CALLIERI, Pierfrancesco, 2012, "Persepolis", Aktüel Arkeoloji
- CASABONNE, Olivier, 2007, "Akamenid İmparatorluğu", Arkeoatlas
- DANDAMAIEV, M. A., 1996, "Media and Achaemenid Iran", History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250, Editor: János Harmatta, UNESCO Publishing, Paris
- DARYAEE, Touraj, 2013, "Religion of Cyrus the Great", Cyrus the Great An Ancient Iranian King, Edited by: Touraj Daryaee, Afshar Publishing, Santa Monica
- ELIADE, Mircea, 2003, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına, Çeviren: Ali Berktaş, Kabcacı Yayınevi, İstanbul
- ERASLAN, Şehnaz, 2013, "Antik Sanatta Efsanevi Bir Yaratık: Grifon", Arkeoloji ve Sanat Dergisi
- FINKEL, Irving, 2013, "Translation of the Cyrus Cylinder", Cyrus the Great An Ancient Iranian King, Edited by: Touraj Daryaee, Afshar Publishing, Santa Monica

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

FRIEDEL, Egon, 2011, Antik Yunan'ın Kültür Tarihi, Çeviren: Necati Aça, Dost Kitabevi, Ankara

FRYE, Richard N., 2009, Antik Çağlardan Türklerin Yayılmasına Orta Asya Mirası, Çevirenler: Fusun Tayanç-Tunç Tayanç, Arkadaş Yayınevi, Ankara

GÜÇ, Ahmet, 1996, "Güneş", İslam Ansiklopedisi, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul

GÜNDÜZ, Şinasi, 2003, "Mecûsîlik", İslam Ansiklopedisi, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

HERODOTOS, 1983, Herodot Tarihi, Çeviren: Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul

KIZIL, Hayreddin, 2013, "Mitra'dan "Mithras'ın Sırları"na Mitraizm'in Kuruluş Serüveni" Ekev Akademi Dergisi

KİTABI MUKADDES ŞİRKETİ & YENİ YAŞAM YAYINLARI, 2013, Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul

KSENOPHON, 2007, Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia), Çeviren: Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul

KUHRT, Amelie, 2009, Eskiçağ'da Yakındoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330, Çeviren: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

MALLORY, J. P., 2002, Hint-Avrupalıların İzinde, Çeviren: Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara

PLUTARCH, 1926, Lives: Aratus-Artaxerxes-Galba-Otho, Translated by: Bernadotte Perrin, Vol. 11, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts

RAWLİNSON, George, 2006, Eski Doğu'nun Büyük Krallıklarından Media Krallığı, Çeviren: Nadire Işık, Doz Yayıncılık, İstanbul

RAZMJOU, Shahrokh, 2005, "Religion and Burial Customs", Forgotten Empire: The World of Ancient Persia, Edited by: John Curtis and Nigel Tallis, The British Museum Press, London

SARIKAYA, Sevgi, 2011, "Babil Kuneiform Tabletleri ile Antik Kaynaklar Işığında Media, Lydia ve Küçük Asya Fatihisi Büyük Kyros", Mediterranean Journal of Humanities, C. 1

SİVRİOĞLU, Ulaş Töre, 2013, "Avesta Dilinin Tarihi Coğrafyası", Turkish Studies, C. 8

SKJÆRVØ, Prods Oktor, 2013, "Avesta and Zoroastrianism under the Achaemenids and Early Sasanians", The Oxford Handbook of Ancient Iran, Edited by: D. T. Potts, Oxford University Press, Oxford

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Makale Başvuru Tarihi:11/07/2016

Makale Yayına Kabul Tarihi:22/08/2016

STRABON, 2012, Antik Anadolu Coğrafyası, Çeviren: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

SWEENEY, Emmet John, 2008, The Ramessides, Medes, and Persians, Algora Publishing, New York

YILDIRIM, Nimet, 2010, “Eski İran’da Dinler ve Dinsel İnanışlar I”, Doğu Araştırmaları Dergisi, C. 1

YILDIRIM, Nimet, 2010, “Eski İran’da Dinler ve Dinsel İnanışlar II”, Doğu Araştırmaları Dergisi, C. 2